

A társadalmi együttélés szabályai jogrendszerünkben

Aligha van jogrendszerünknek olyan ága, amelyik valamilyen formában, közvetve vagy közvetlenül ne írna elő *társadalmi együttélési szabályt*, vagy — hogy osztályjellegű is kidomborítsa — *szocialista együttélési szabályt*. Természetesen a jogot a maga egészében is a társadalmi együttélés rendezésének tekintjük, amihez mindig hozzágondoljuk, hogy az adott gazdasági-társadalmi rendszer feltételei között érvényesül. A probléma éppen az, hogy a törvények, törvényerejű rendeletek vagy más normatív rendelkezések bizonyos jogszabályokat kifejezetten és más jogszabályoktól eltérően társadalmi együttélési szabálynak neveznek. Ilyen esetekben nyilván *sui generis* jogszabályokról van szó, amelyeknek a léte, esetleg a funkciója is sajátos körülményeket tételez fel, és ennek következtében külön elméleti rendezésre és magyarázatra tarthat igényt. A jogtudomány — és más társadalomtudományok — érdeklődése azért is indokolt volna, mert az a törvényhozási gyakorlat, amely a jogszabályok bizonyos körét társadalmi együttélési szabálynak tekint, az utóbbi évtizedekben kiszélesedett, és új elgondolásbeli vagy fogalmazási változatokat hozott létre. E kétségtelen igény ellenére a kérdés eddig mégsem keltett kellő érdeklődést, s azok is, akik mindennapi munkájuk során bele-beleütköztek, beérték az észlelésével és pragmatikus kezelésével. Alkalmi viták és hozzászólások ugyan elhangzottak a kérdésben, de — amint utalásaink szemléltetni fogják — alapvető és átfogó elmélet nem alakult ki.

Tekintsük át vázlatosan a probléma lényegének jellegzetesebb elemeit, amelyek tisztázásától a kérdés egészének a megválaszolása függ. Mindenelőtt vegyük számba magukat a szóban forgó jogszabályokat: tartalmukat, hasonlóságukat és különbségeiket s nem utolsósorban helyüket a jog különböző ágazataiban. A jelenleg hatályban lévő *Büntető törvénykönyv* „Különös rész”-ének tizenegy címéből az egyik, a IX. sz. szerint azokat a bűncselekményeket sorolja fel, amelyek bizonyos társadalmi együttélési szabályokat sértenek meg. Ezeket tárgyük szerint négy fejecetre tagolja: a család elleni bűncselekmények; a közegészség elleni bűncselekmények; a veszélyben lévők megsegítésével kapcsolatos bűncselekmények; a társadalmi együttélés bizonyos vonatkozásait sértő egyéb bűncselekmények.

Az első fejezet legelső (303.) szakasza a bigámiát ítéli el, és bünteti 5 évig terjedhető elzárással, majd a házasságtörés (304.), a családelhagyás (305.), a kiskorúakkal szemben alkalmazott rossz bánásmód (306.) és a kiskorúak gondozására vonatkozó intézkedések megszegésének szankcionálása (307.) következik. A közegészség védelmét illetően a törvény a társadalmi együttélés ellen irányuló cselekményként bünteti a ragályos betegségek megelőzésének, valamint leküzdésének megghiúsítását (308.), a nemi betegséggel való fertőzést szexuális kapcsolat útján (309.), a fertőző állati és növényi betegségek megelőzésére és leküzdésére hozott intézkedések be nem tartását (310.), a vízfertőzést (311.), a kábítószer-forgalmazást (312.), az élelmiszerek vagy más termékek hamisítását (313.).

A társadalmi együttélés szabályainak oltalma jegyében büntetendő gyermeknek vagy magatehetetlen személynek az elhagyása (314.), a kötelező segítség meg nem adása (315.), illetve a hatóságok értesítésének elmulasztása (316.). A IV. fejezet a nacionalista-soviniszta propaganda és a faj- vagy a nemzetigűlölet-szítás inkriminálásával (317.) indul, majd egy sereg olyan jogszabállyal folytatódik, amelyek az emberi kapcsolatok hasonló megítélése alá eső elemi feltételeket veszik védelmükbe, mint pl.: a vallásszabadság akadályozása vagy a vallásgyakorlás megzavarása (318.), a sírok és síremlékek meggyalázása (319.), a jó erkölcsök megsértése és a közcsendháborítás (321.), dulakodás, verekedés (322.), bűncselekmény elkövetésére való szövetkezés (323.), nyilvános izgatás, bűncselekmények feldicsérelése (324.), obscén tárgyak, rajzok, írások vagy más hasonló anyagok előállítás és terjesztése (325.), koldulás (326.) és csavargás (327.), a prostitúció (328.), kerítés (329.), szerencsejáték (330.).

A *Büntető törvénykönyv* mellett a társadalmi együttélés legnévennevezettebb és jogilag legmeghatározottabb szabályait a 153/1970. sz. törvényerejű rendelet foglalja össze, amely címe szerint is a *társadalmi együttélés szabályaira*, a közigazgatás és a közcsendre vonatkozik. Ez több olyan bűncselekményre kiterjed, amelyet részben

vagy egészében a *Büntető törvénykönyv* említett szakaszai is minősítenek. Ilyen például a polgári kötelességek alóli kibúvás, a megélhetés munka nélkül való biztosítása élődsi életmód folytatása céljából, a nemi kapcsolatok gyakorlása haszon-szerzésért, a tiltott szerencsejátékok szervezése, megengedése, az azokban való részvétel. Mint kihágást bünteti a nyilvános helyen elkövetett olyan cselekedetet, taglejtést (gesztust) vagy olyan sértő, obszcén kifejezést, amely megbotránkoztatja az állampolgárokat.

Joggal vetődik fel a kérdés, és okozhat fejtörést nemcsak elméletileg, hanem a konkrét esetek elbírálásánál is, hogy a jogi szabályozás ilyen nyilvánvaló párhuzamossága esetén melyik törvényt alkalmazandó. A probléma fontolgatása már azért sem érdektelen, mert a *Büntető törvénykönyvben* e cselekmények vétségnek, a törvényerejű rendeletben viszont kihágásnak minősülnek, s nyilván különböző megítélés alá esnek az eljárás és a megtorlás szempontjából is. Valószínű, hogy a készülő új büntető törvénykönyv és általában a törvényhozás tökéletesítése, amelyet az RKP 1977. évi országos konferenciája tűzött napirendre, feloldja az ilyen ellentmondásokat. A gyakorlat azonban láthatólag addig sem akad fenn túlságosan a két szinten történő szabályozás zátonyán, s esetenként a tett súlyossága és körülményei alapján a vétségként vagy a kihágásként való megtorlás útját választja.

A példák, ha talán nem is teljesekek, a lehető legkézzelfoghatóbban szemléltetik, hogy a román jog bizonyos bűncselekményeket és kihágásokat mint sajátosan a társadalmi együttélés normáinak megsértését tünteti fel. A büntető jogszabályok sajátos technikai szerkezetének megfelelően csak a büntethető cselekményt és annak jogi következményeit határozzák meg, de ezek félreterhelhetlenül utalnak ama viselkedési módokra is, amelyek a törvényhozó megítélése szerint szocialista társadalmi-gazdasági rendszerünkben elengedhetetlen szabályai mindenféle társadalmi együttélésnek. Arra a kérdésre, hogy a jog miért éppen ezeket a cselekményeket szemelte ki, hogy például miért éppen a házasságtörés vagy egy szerencsejáték szegi meg a társadalmi együttélést, és a család miért nem, a törvények nem szolgálnak sem magyarázattal, sem közvetlenül megjelölt ismértvvel. A jogszabályok természeté és szerkezeté különben erre nem is nyújt alkalmat, ilyesminek legfeljebb egyik-másik törvény indokolásában volt vagy volna helye. Az idézett szakaszokból a cselekmény leírásán és következményein kívül amire következtetni lehet, az csupán annyi, amennyit a szabályozások tárgyainak hasonlóságai és különbségei megengednek. Ha ezekből indulunk ki, kétségtelenül csak az ötlük szemünkbe, hogy a társadalmi együttélés körébe azok a viszonyok tartoznak, amelyek az emberek mindennapi érintkezéséhez és zavartalan, kiegyensúlyozott fenntartásukhoz kapcsolódnak. Amint láttuk, ezek főleg a családi élettel, az emberek közötti nyilvános érintkezéssel, a magánélet nyugalmával függnek össze, s ideológiai és etikai forrásukat az uralkodó társadalmi és politikai elvekből merítik.

Van a román jogban a társadalmi együttélés szabályainak egy olyan neme, amely az idézett példákon túlmenő, kivételes figyelemre tarthat számot. Megkülönböztető vonása az, hogy maga az együttélés megkövetelte viselkedés, amire a törvény utal — mit kell tenni vagy mitől kell tartózkodni bizonyos esetekben —, nincs sem közvetlenül, sem közvetve meghatározva. Annak megállapítása, hogy konkrétan miről van szó, mi az a viselkedés, amelyet a törvény megkövetel, azokra tartozik, akiket a rendelkezés érint. Mindenekelőtt azokra, akik a jogszabályban megjelölt esetekben egymással jogviszonyba lépnek. Amennyiben a kérdés valamilyen célból, valamilyen formában a jog végrehajtására hivatott szervek elé kerül, ezeknek lesz föladatuk a helyes magatartás elbírálása. Így például a *Családjogi törvénykönyv* 72. szakasza előírja, hogy az örökbefogadás megengedhetetlen az örökbefogadott kizsákmányolása végett vagy más olyan célból, amely ellentétes a törvénnyel vagy a szocialista együttélés szabályaival. Azoknak tehát, akik örökbe fogadnak, saját társadalmi tájékozottságukra és jogi öntudatukra támaszkodva kell felismerniük, hogy adott esetben mi is értendő kizsákmányoláson és a szocialista együttélés szabályain, s aszerint kell alkalmazkodniuk elhatározásukban. Hasonlóképpen magukra vannak utalva azok a szervek is, amelyek az örökbefogadás törvényességét elbírálják. Ha az adott, alkalmazandó magatartási szabály elismerésében és értelmezésében ellentét állna elő az örökbefogadó és az illetékes gyámhatóság között, a törvény alkalmazása szempontjából nyilván a gyámhatóság felfogása maradna az irányadó. Az ilyen ki nem töltött változóhoz hasonlatos társadalmi együttélési szabályra való hivatkozás bőven van más törvényekben is. Jelentőségüket nemcsak felismerésük és értelmezésük nehéz és igényes feladata, hanem gyakoriságuk s máig tartó hatályuk is növeli. Idézhetnénk a *Sajtótörvényt* is, amely megtiltja olyan anyagok közlését és terjesztését, amelyek

sértik a jó erkölcsöt, vagy a társadalmi együttélési szabályok megszegésére büntetnek. A bíróságok szervezeti törvénye 3. szakasza arra kötelezi a bíróságokat, hogy tevékenységüket „a szocialista együttélés szabályai iránti tisztelet” szellemében gyakorolják. A fizikai és jogi személyekről szóló 31/1954. számú törvényerejű rendelet 1. szakasza szerint „A fizikai személyek polgári jogait abból a célból ismerik el, hogy személyes, anyagi és kulturális érdekeiket a közérdekkel összhangban, a törvények és a szocialista együttélés szabályainak megfelelően érvényesíthessék”.

A jogalkalmazó szerveknek megvan ugyan az a törvény adta lehetőségük, hogy maguk azonosítsák és értelmezzék azt az együttélési szabályt, amelynek alapján határozniuk kell, de a társadalom nem közömbös az iránt, hogy ez a tevékenység miként megy végbe. A szakirodalom kezdettől figyelmeztetett a társadalmi együttélés szabályainak meghatározatlanságából származható zavarokra, és elkerülésük érdekében alkalmilag vitákat kezdeményezett. A hozzászólások hasznosnak bizonyultak, mert rendszerint a gyakorlatban felmerült kérdésekhez kapcsolódtak, s elméleti következtetéseikben a végrehajtás tanulságai tükröződtek. A jogalkalmazásnak nyújtott segítségen kívül a szakirodalom érzékeltette azt is, hogy ha a törvényhozás bizonyos ajtókat nyitva hagy, azokon elkerülhetetlenül más, nem kifejezetten jogászai okfejtések is beléphetnek, és a hézagok áthidalása érdekében a felépítmény más, távolabb eső rétegeiben kell támpontot keresni.

Mivel a társadalmi együttélés szabálya mint tartalmában meg nem határozott fogalom először a Szovjetunió 1936. évi alkotmányával vonult be a törvényhozásba, érthető, hogy a lényegének kutatásával kapcsolatos első elméleti reflexiók is a szovjet szakirodalomban jelentkeztek. A szovjet alkotmány előírta, hogy az állampolgárok kötelesek — a törvények és a köztulajdon mellett — tiszteletben tartani a társadalmi együttélés szabályait is. Egy jogelméleti vita során Vilnyanszkij professzor a szocialista szokásokkal azonosította a jogszabályokat, P. E. Nedbajlo professzor minden társadalmi normát a társadalmi együttélés szabályának nevezett, amelyek közül egyesek nincsenek jogilag is szabályozva, s a törvények csak ezekre utalhatnak. Ilyen irányba mutat Szabó Imre 1964-ben kifejtett álláspontja is, amely a szocialista társadalmi együttélésre való jogi hivatkozásban a jogi és a nem jogi szabályok közti határ elmosódásának jelét is látja. A jogszabályok követésének erkölcsi jellegével kapcsolatban fejté ki azt a nézetét, hogy: „Előterbe kerül a szocialista társadalmi együttélés szabályainak összessége, egész rendszere mint realitás, amelyben fő vonásaival a szocialista jog és a szocialista erkölcs szabályai egyaránt és egymást fedően bevonulnak, előre jelezve az emberiség történetének azt a jövő szakaszát, amelyben kialakul a társadalmi együttélés szabályainak a jog és az erkölcs megkülönböztetését fölöslegessé tevő homogén egysége.” (*Társadalom és jog*. Bp., 1964. 144.)

A kérdés elmélyítésének legkiemelkedőbb hazai elméleti eseménye volt az 1962-ben Kolozsváron, az Oktatásiügyi Minisztérium megrendezte jogi kollokvium. Ez, Ion Ceterchi professzor, jelenlegi igazságügy-miniszter kezdeményezésére és irányításával alapos, sokoldalú vitára bocsátotta a kérdést. Az ő — a jogszabályokról általában szóló — bevezetője után többen, köztük néhai Bíró Lajos professzor s jómagam, közös tanulmányban fejtettük ki álláspontunkat; eszerint a társadalmi együttélési szabályok nem jogi, hanem főleg erkölcsi és más magatartási szabályokkal azonosíthatók, amelyeket bizonyos konfliktusok megoldásánál a jog igénybe vesz. Jogi meghatározatlanságuk lehetővé teszi, hogy a jogalkalmazás során számolhassanak az általános fejlődéssel előállott nézetek, szokások, gyakorlatok változásaival is. Megjegyeztük azonban — s ezt ma hangsúlyozottabban ismétlem —, hogy ez, előnyei mellett, bizonyos kockázattal is jár. Mindenestre a társadalomtudományokban jártas, szakmailag képzett, művelt, korrekt jogalkalmazókat tételvez fel.

Alapjaiban ilyen konklúziókra jutott dr. Varró Domokos is 1977-ben megvédett doktori disszertációjában. Varró kísérletet tett arra, hogy szakszerű kérdéssel kikérje az emberek bizonyos rétegeinek a véleményét, s a közvéleményre támaszkodva jusson el végkövetkeztetéseihez. Szociológiai kutatásai korlátozott lehetősége miatt azonban az összegyűjtött válaszok nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket. A kérdések témába vágók és szakszerűen fogalmazottak voltak, s nemcsak érdekesek, hanem tanulságosak is azok a válaszok, amelyeket az egyes társadalmi és foglalkozási kategóriák (munkások, szövetkezeti tagok, értelmiségiek — jogászok, orvosok, tisztviselők, tanulók) adtak arra a kérdésre, hogy konkrétan milyen magatartási szabályokat tekintenek a társadalmi együttélés alapvető feltételeinek. A szakirodalmat és a szociológiai kutatás eredményeit is felhasználva dr. Varró Domokos túllépett a korábbi, inkább alkalmi hozzászólásokon, és eddig talán a legösszefoglalóbban fogalmazta meg a tényt, hogy azok a társadalmi magatartási szabályok, amelyekre a jogszabályok hivatkoznak, felölelnek minden

társadalmi magatartási szabályt (erkölcsit, illemszokást, politikait stb.), amennyiben az utaló jogszabály tárgykörébe esnek. Amikor tehát felelnünk kell arra, hogy egy örökbefogadás, egy lakásviszály vagy sérelem hogyan viszonyul a társadalmi együttélés szabályaihoz, nagy körültekintéssel kell eljárni, s nem hagyható figyelmen kívül a felépítmény egyik köre sem. Elméletileg és gyakorlatilag is a legkiemelkedőbb támpontot a jogalkalmazásnak az a közismert pártdokumentum nyújtotta, amely *A szocialista etika és méltányosság elveinek és szabályainak törvénykönyve* címmel vonult be országunk társadalmi és politikai történelmébe. Aprólékos, részletező megfogalmazása, gazdag példaanyaga, elvi rendszerezése révén sok esetben találó feleletül vagy analógiaként szolgál.

A problémában rejtőző, de a jogi vitákban gyakran kiugratható ellentmondások természetessé teszik, hogy a társadalmi együttélés törvényileg meg nem határozott mibenléte a jogalkalmazó szervek irányítására, ellenőrzésére hivatott szerveket is foglalkoztassa. A Legfelsőbb Törvényszék 1959. február 6-án kelt, 289. számú elvi jelentőségű határozatában próbálta meghatározni a társadalmi együttélés jogilag is megkövetelt szabályainak a lényegét. A társadalmi együttélés szabályai — hangzik a határozat inkább példázón, mint fogalmilag — megkövetelik, hogy az állampolgárok működjenek együtt, és viselkedjenek elvtársiasan, a kölcsönös tisztelet jegyében, tanúsítsanak öntudatos magatartást a közérdek, a szocialista tulajdon, valamint tiszteletet minden állampolgár becsülete, méltósága, nyugalma, munkája s annak gyümölcse iránt.

Végezetül a határozat a társadalmi együttélés elemi szabályai közé sorolja a társadalomban megnyilvánuló erkölcstelen viselkedésnek és az állampolgári méltóság hiányának az elítélését.

A határozat pusztán példázó jellege miatt sem meríthette ki a lehetőségek teljességét. Még kevésbé elégíthet ki ma, amikor a több mint húszéves társadalmi s eszmei fejlődés és tapasztalat több irányba is kiszélesítette a társadalmi együttélés igényeit. Ma már nehéz volna csupán példászerűen is felrajzolni a társadalmi együttélés körét anélkül, hogy ne említenénk a munkaviszony olyan előtérbe nyomult oldalait, mint a munkavédelem vagy a környezetvédelemből elengedhetetlenül következő kölcsönös segítség és figyelmesség követelményei. A jogkereső közönség azonban tudatában van annak, hogy a társadalmi együttélés szabályainak „bianco váltóit” a végrehajtó szervek egymagukban, a legjobb igyekezetükkel sem tölthetik ki maradéktalanul. A végrehajtás tapasztalatainak és útkereső szándékának az eddigi útbaigazításon túl szüksége van a probléma elméleti elmélyítésére és — természetesen nem utolsósorban — az elmélet s a végrehajtási gyakorlat alapján a fennálló jogszabályok törvényhozási rendezésére és tökéletesítésére.

Buday György: Boldogasszony búcsúja